

Степанова Тетяна Валеріївна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри конституційного права та правосуддя
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
ORCID ID: 0000-0002-7419-0770

ПРАВО НА ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

У статті проаналізовано реалізацію права на отримання інформації як одного з ключових елементів процесуального статусу учасників судового провадження. Підкреслено, що це право є не лише складовою права на справедливий суд, гарантованого Конституцією України та міжнародними актами (зокрема, ст. 6 Європейської конвенції з прав людини), а й необхідною умовою забезпечення рівності сторін, змагальності та ефективного доступу до правосуддя. Автор зазначає, що право на інформацію має бути реалізоване у процесуальних формах, і що це право, на відміну від обов'язків, не підлягає примусовому виконанню, проте його недотримання може призводити до негативних процесуальних наслідків. Приділено увагу функціонуванню Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, яка забезпечує більш прозорий та оперативний обіг документів та можливість оперативного доступу до інформації по справі. Окремо проаналізовано специфіку реалізації права на інформацію в межах проваджень у справах про банкрутство. Автор наголошує, що кредитори, які не входять до комітету кредиторів, фактично виключені з доступу до інформації про хід справи, що створює нерівність між учасниками. Також досліджено практику ЄСПЛ, яка підтверджує, що несвоєчасне інформування особи про судові рішення може порушувати її право на доступ до суду. У статті підкреслюється важливість дотримання принципу правової визначеності під час поновлення строків на оскарження та необхідність законодавчого врегулювання цих питань. Автор доходить висновку, що право на отримання інформації є важливою складовою процесуально-правового статусу учасників судового процесу, однак має складну багаторівневу природу і залежить від місця учасника у справі та його поведінки в ході розгляду справи. Ефективна реалізація права на отримання інформації є основою справедливого судочинства, а держава повинна забезпечити рівні умови доступу до інформації для всіх учасників процесу. Практику ЄСПЛ з порушеного питання також можна вважати ustalеною, хоча і зараз виникають справи, які розглядаються Європейським судом з прав людини щодо права на отримання інформації, що вказує на актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Ключові слова: право на інформацію, захист прав людини, статус учасників процесу, судочинство, правові позиції ЄСПЛ, правосуддя, застосування практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя, банкрутство, неплатоспроможність.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена низкою правових, інституційних та практичних чинників, що впливають на ефективність здійснення правосуддя в демократичному суспільстві.

Насамперед варто зазначити, що право на доступ до інформації є фундаментальним елементом принципу справедливого судового розгляду, гарантованого Конституцією України та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. До того ж відсутність належного доступу до інформації або затрим-

ка в її наданні суттєво ускладнює реалізацію інших процесуальних прав: права на захист, подання доказів, заперечення, участь у засіданнях, що створює передумови для порушення принципів змагальності, рівності сторін і забезпечення права на ефективний засіб правового захисту.

Українська правова доктрина ще не виробила єдиної, системної моделі процесуального забезпечення права на інформацію, а практика його реалізації часто є фрагментарною й нерівномірною в різних юрисдикціях.

Усе це обумовлює необхідність глибокого теоретичного осмислення реалізації права на отримання інформації в судовому процесі, що підтверджує високий рівень актуальності обраного напряму дослідження як з погляду правової науки, так і практики правозастосування.

Метою статті є дослідження теоретичних і практико-прикладних аспектів реалізації права на отримання інформації як важливої складової процесуально-правового статусу учасників судового процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі питання досліджуваної проблеми розглядалися в працях таких вітчизняних науковців: В. В. Кашка, А. О. Кодинець, О. О. Одінцова, Д. Д. Пеца та інших дослідників. Однак нова вітчизняна судова практика та практика ЄСПЛ останніх років з порушеного питання надали дослідженню цього питання нового поштовху.

Виклад основного матеріалу. Право на отримання інформації є складною правовою категорією, оскільки включає в себе кілька важливих складових. Зокрема, першою складовою, яку треба дослідити, є розуміння в концептуальному аспекті, чи є право на отримання інформації в судовому процесі саме правом або обов'язком учасників судового процесу. Більшість дослідників, включно з автором цієї статті, є прибічниками підходу, що право на отримання інформації не може бути обов'язком, оскільки не може бути нав'язаним судом або учасником справи іншому (іншим) учасникам процесу.

Існує обов'язок інформування учасників процесу, наприклад, надсилання судом (у цивільному або адміністративному процесі) чи стороною справи (у господарському процесі) до подачі позовної заяви копій відповідних документів разом з копією позовної заяви відповідачеві, надання експерту або перекладачу інформації або документів, необхідних для реалізації ними своїх обов'язків у справі. Тобто у позивача є обов'язок повідомити іншу сторону (виконати інформаційний обов'язок щодо повідомлення іншої сторони), коли він ініціює процедуру розгляду справи або надсилає до суду якісь інші пояснення, документи, які важливі для розгляду справи. Інша сторона, безперечно, має право знати про такі документи.

Але обов'язок отримання такої інформації та документів, зобов'язання прийти та ознайомитися, отримати в паперовому вигляді ці документи в суді – та-

кий підхід концептуально суперечить диспозитивним засадам та принципу змагальності як однієї з основних засад судочинства.

Вказане підтверджується і рішенням Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) від 19.04.1993 у справі «Краска проти Швейцарії», в якому зазначено, що «ефективність справедливого розгляду досягається тоді, коли сторони процесу мають право представити перед судом ті аргументи, які вони вважають важливими для справи. При цьому такі аргументи мають бути “почуті”, тобто ретельно розглянуті судом. Іншими словами, суд має обов’язок провести ретельний розгляд подань, аргументів та доказів, поданих сторонами» [1].

Тобто для отримувача інформації це залишається правом, а не обов’язком, хоча далі він може нести певні негативні наслідки, ризики, оскільки, своєчасно не отримавши інформацію, не ознайомившись із фактами, наданими іншою стороною, особа позбавляє себе можливості відреагувати та спростувати в належний спосіб ці факти, обставини, докази.

Одночасно треба звернути увагу на те, що концептуально цьому праву на отримання інформації корелює обов’язок суду та іншої сторони надати таку інформацію особі. Вони мають поквалитися щодо належного повідомлення іншої сторони і використання законних засобів передачі відповідної інформації особам, які зацікавлені в ході розгляду справи та яких у подальшому може торкнутися прийняте рішення, а також у суду є обов’язок дослідити таку інформацію.

В Україні сьогодні завдяки Єдиній судовій електронно-комунікаційній системі сформована ефективна мережа для обміну документами у вигляді Електронного суду. Створюючи електронний кабінет, учасник процесу автоматично та оперативно отримує всі документи і пояснення сторін, які поступають до суду.

З лютого 2024 р. обов’язковість створення електронного кабінету розповсюджена на більш широке коло суб’єктів, однак звичайні фізичні особи не зобов’язані створювати електронні кабінети, оскільки законодавством не встановлено негативних наслідків у випадку відсутності електронного кабінету конкретної фізичної особи.

Однак можна зазначити позитивні наслідки наявності електронних кабінетів і реалізації права на отримання інформації в найкоротші терміни тих осіб, які створили електронні кабінети і беруть участь у справі за їх допомогою. Такі особи зазвичай беруть участь у справі більш результативно, оперативно реагуючи на нові пояснення та докази, надані іншими учасниками процесу, та мають змогу більш спрощено спілкуватися з судом та надавати йому документи і пояснення без зайвих фінансових та часових витрат.

Доречно зауважити, що за наявності електронного кабінету спостерігається значне зменшення зловживання правами на отримання інформації.

У різних категорій справ встановлені додаткові вимоги щодо права на отримання інформації. Наприклад, під час превентивної реструктуризації відповідно

до ч. 3 ст. 33-26 Кодексу України з процедур банкрутства «адміністратор превентивної реструктуризації, у разі його призначення, або боржник щомісяця подає до господарського суду звіт про виконання плану превентивної реструктуризації» [2].

У справах про банкрутство арбітражний керуючий є особою, яка повинна надавати звіти про свою діяльність. Наприклад, відповідно до ч. 4 ст. 61 Кодексу України з процедур банкрутства «ліквідатор не менш як один раз на місяць подає комітету кредиторів звіт про свою діяльність, інформацію про фінансовий стан і майно боржника на день відкриття ліквідаційної процедури та під час проведення ліквідаційної процедури, про використання коштів боржника, а також іншу інформацію на вимогу комітету кредиторів» [2]. З одного боку, цей звіт підтверджує його діяльність протягом місяця, оскільки якщо він не здійснював діяльність, яка покладена на нього відповідно до Кодексу з процедур банкрутства, то він не може розраховувати на отримання винагороди за відповідний місяць знаходження його на посаді арбітражного керуючого (розпорядника майна, санатора або ліквідатора відповідно). З іншого боку, забезпечується прозорість його діяльності та можливість корегування його дій з метою підвищення ефективності.

Водночас за аналізом Кодексу з процедур банкрутства спостерігається деяке ущемлення права на отримання інформації для осіб, які не входять до комітету кредиторів. Дійсно, на відповідних загальних зборах кредитори мають обрати комітет кредиторів у кількості не більше ніж сім осіб, і далі протягом всієї процедури відновлення платоспроможності саме комітет кредиторів є учасником справи про банкрутство, з яким радяться арбітражний керуючий, суддя, боржник щодо можливості переходу до санації або ліквідації даного суб'єкта господарювання, долі майна та інших питань. Як зазначено у ч. 6 ст. 48 Кодексу з процедур банкрутства, «під час проведення процедур банкрутства інтереси всіх кредиторів представляє комітет кредиторів, утворений відповідно до цього Кодексу» [2]. Тому комітет кредиторів займає важливе місце в акумулюванні інформації щодо процедури банкрутства конкретного боржника та впливі на подальшу долю даної особи. Проте кредитори, які не увійшли до складу комітету кредиторів, фактично за аналізом Кодексу з процедур банкрутства позбавлені можливості систематично отримувати інформацію щодо стану процедури банкрутства. Вони можуть звертатися до комітету кредиторів, але обов'язку щодо повідомлення важливої інформації іншим кредиторам у комітеті кредиторів не передбачена. Навіть більше, після обрання комітету кредиторів інші кредитори «втрачають» свій голос на весь час розгляду справи про банкрутство, в тому числі щодо отримання інформації, що не можна підтримати.

Вважаємо, що законодавством мають бути встановлені запобіжники у разі прийняття комітетом кредиторів рішень не на користь всіх кредиторів. Право на

отримання інформації має бути невід'ємним правом, тому треба окремо закріпити, зокрема, в Кодексі з процедур банкрутства обов'язок комітету кредиторів надати відповідну інформацію на вимогу окремих кредиторів, оскільки їх право на отримання інформації є непорушним.

Важливою з погляду концептуального осмислення права на інформацію є судова практика щодо поновлення строків у випадках, коли заявник (скаржник) не дізнався про порушення своїх прав своєчасно.

У практиці Європейського Суду з прав людини однією з останніх є цікава справа «Григоров проти України», рішення у якій ним винесено 11.01.2024. Заява стосувалася обґрунтованої скарги заявника щодо неможливості подати апеляційну скаргу у встановлений строк з огляду на несвоєчасне надання йому копії постанови суду першої інстанції. Оскарження здійснювалося на підставі п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у межах якої заявник вказував на порушення свого права доступу до суду через відмову апеляційної інстанції розглянути подану ним скаргу.

09.11.2012 Київський районний суд міста Харкова у присутності заявника оголосив постанову, якою визнав останнього винним у порушенні правил дорожнього руху. Водночас провадження у справі було закрито у зв'язку із закінченням строку притягнення до адміністративної відповідальності. Згідно із законом ця постанова могла бути оскаржена в апеляційному порядку протягом десяти днів із моменту її проголошення. Незважаючи на клопотання заявника, копію повного тексту постанови йому надано не було. Заявник отримав повний текст постанови лише 28.11.2012, тому тільки 05.12.2012 його захисник подав апеляційну скаргу. Однак 13.12.2012 Апеляційний суд Харківської області відмовив у відкритті апеляційного провадження, мотивуючи це тим, що скаргу було подано з порушенням встановленого законом строку, який, на думку суду, починався з моменту проголошення постанови, а не її фактичного отримання.

Європейський суд з прав людини, розглянувши обставини справи, наголосив, що від заявника не можна було очікувати подання апеляційної скарги без ознайомлення з повним текстом рішення суду першої інстанції. Несвоєчасне вручення копії постанови було наслідком бездіяльності державних органів, що позбавило заявника можливості реалізувати право на апеляційне оскарження у межах визначеного строку. Тому ЄСПЛ визнав, що дії національного суду призвели до порушення вимог п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3].

Одночасно треба навести рішення ЄСПЛ від 03.04.2008 у справі «Пономарьов проти України», на яке дуже часто посиляються вітчизняні суди, у п. 41 якого зазначено: «...Вирішення питання щодо поновлення строку на оскарження перебуває в межах дискреційних повноважень національних судів, однак, та-

кі повноваження не є необмеженими. Від судів вимагається вказувати підстави. Однією із таких підстав може бути, наприклад, неповідомлення сторін органами влади про прийняті рішення у їхній справі. Проте навіть тоді можливість поновлення не буде необмеженою... У кожній справі національні суди мають перевіряти, чи підстави для поновлення строків для оскарження виправдовують втручання у принцип *res judicata*, особливо... коли національне законодавство не обмежує дискреційні повноваження судів ні у часі, ні в підставах для поновлення строків» [4].

Правила регулювання строків для подання скарги мають на меті забезпечення належного відправлення правосуддя і дотримання принципу юридичної визначеності, що підтверджується рішеннями ЄСПЛ від 28.10.1998 у справі «Перес де Рада Каваніллес проти Іспанії» (*Perez de Rada Cavanilles v. Spain*), заява № 28090/95, пункт 45; від 21.12.2010 у справі «Перетяка та Шереметьєв проти України» (*Peretyaka and Sheremetyev v. Ukraine*), заяви № 17160/06 та № 35548/06, пункт 34 та ін.

У справі «Устименко проти України» ЄСПЛ зазначив, що сама концепція «поважних причин» не є чіткою, тому для національних судів ще важливіше було вказати причини свого рішення про поновлення пропущеного строку і відновлення провадження у справі заявника [5].

Якщо строк оскарження поновлюється зі впливом значного періоду часу, таке рішення може порушити принцип правової визначеності.

Наприклад, у справі № 990/303/24 суд установив, що «Указ № 446/2014 опублікований в офіційному виданні – газеті «Урядовий кур'єр» за 07.05.2014, набрав чинності 17.05.2014, що за загальним правилом дозволяє обчислювати строк на його оскарження в суді з наступного після набрання чинності дня (з 18.05.2014). Натомість позивач звернувся до Касаційного адміністративного суду з позовом про оскарження Указу № 446/2014 лише 20.09.2024» [6]. Тому Велика Палата Верховного Суду дійшла слушного висновку, що «зазначені вище обставини в сукупності є вагомими і дають підстави вважати, що позивач не спростував презумпцію можливості знати про стан своїх прав після оприлюднення Указу № 446/2014» [6].

Цікавою та важливою в питанні меж інформування учасників справи видається справа № 9901/471/21, у якій представник Товариства не з'явився в судові засідання 28.06.2022, про причини неявки суд не повідомив. Не повідомило Товариство і про зміну адреси для листування з ним, від нього до суду не надходило заяви про поважність причин, з яких його представник не може з'явитися на судові засідання, клопотань про відкладення розгляду справи, так само, як і заяв про розгляд справи за його відсутності також не надіслано.

Однак далі, коли суд першої інстанції постановив ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду, то позивач подав апеляційну скаргу, яку було залишено без задоволення.

Посилаючись на ту саму справу ЄСПЛ «Пономарьов проти України», Велика Палата Верховного Суду постановою від 21.09.2023 звернула увагу, що «сторони в розумні інтервали часу мають вживати заходів, щоб дізнатись про стан відомого їм судового провадження» [7].

ВП ВС також підкреслила, що «саме позивач як особа, яка ініціювала судовий процес з метою захисту своїх прав, свобод та інтересів, має бути зацікавлений у тому, щоб організувати належне та своєчасне отримання кореспонденції від суду, а положення КАС не покладають на суд обов'язку встановлювати обсяг повноважень та особу того, хто поставив підпис у рекомендованому повідомленні про вручення поштового відправлення щодо отримання такої кореспонденції, якщо її було доставлено за вказаною самим позивачем адресою для листування» [7].

Висновки. За підсумками дослідження можна зазначити, що право на отримання інформації є важливою складовою процесуально-правового статусу учасників судового процесу, однак має складну багаторівневу природу і залежить від місця учасника у справі та його поведінки в ході розгляду справи.

Більшість джерел процесуального права встановлюють незаперечне право на отримання інформації. Однак виявлено деякі приклади законодавчого регулювання, що створює можливості для зловживання правом на надання інформації, які видається доречним усунути найближчим часом.

Практику ЄСПЛ з порушеного питання також можна вважати усталеною, хоча і зараз виникають справи, які розглядаються Європейським судом з прав людини щодо права на отримання інформації, що вказує на актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Краска проти Швейцарії» від 19.04.1993. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-57828%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-57828%22]})
2. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>
3. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Григоров проти України» від 11.01.2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zakonodastvo/Grugorov_Ukraine.pdf
4. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Пономарьов проти України» від 03.04.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_434#Text
5. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Устименко проти України» від 29.10.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b27#Text

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19.12.2024 № 990/303/24 (11-251зai24).
URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/124522579>
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.09.2023 № 9901/471/21 (11-114зai23).
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114021129>

Tetiana Stepanova. The Right to Access Information as an Important Component of the Procedural and Legal Status of Participants in Judicial Proceedings

The article analyzes the implementation of the right to access information as one of the key elements of the procedural status of participants in judicial proceedings. It emphasizes that this right is not only a component of the right to a fair trial, guaranteed by the Constitution of Ukraine and international instruments (in particular, Article 6 of the European Convention on Human Rights), but also a necessary condition for ensuring equality of arms, adversarial proceedings, and effective access to justice. The author notes that the right to information must be exercised in procedural forms, and that unlike legal obligations, this right is not subject to compulsory enforcement; however, its disregard may lead to adverse procedural consequences.

Special attention is given to the functioning of the Unified Judicial Information and Telecommunication System (UJITS), which ensures more transparent and prompt circulation of documents and provides the possibility of timely access to case information. The article separately examines the specifics of realizing the right to information in bankruptcy proceedings. The author stresses that creditors who are not part of the creditors' committee are effectively excluded from access to information about the course of the case, creating inequality among participants.

The article also explores the case law of the European Court of Human Rights (ECHR), which confirms that untimely notification of a person about a court decision may violate their right of access to a court. The importance of adhering to the principle of legal certainty in the renewal of appeal deadlines is highlighted, along with the need for legislative regulation of these issues.

The author concludes that the right to access information is a vital component of the procedural and legal status of participants in judicial proceedings, although it has a complex, multi-level nature and depends on the participant's role in the case and their conduct during the proceedings. Effective implementation of the right to information is the foundation of fair justice, and the state must ensure equal conditions of access to information for all participants. The case law of the ECHR on this issue can also be considered well-established, although new cases related to the right to access information continue to be heard by the European Court of Human Rights, indicating the relevance of further research in this area.

Keywords: *right to information, human rights protection, status of trial participants, judiciary, ECtHR legal positions, justice, application of ECHR case law in judicial proceedings, bankruptcy, insolvency.*